

Nizami Zaur oğlu Qurbanov
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
E-mail: gniko98@mail.ru

KİNOREJİSSOR RASİM İSMAYİLOVUN YARADICILIĞI

Xülasə: Məqalədə Azərbaycanın Əməkdar İncəsənət xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, kinooperator, kinorejissor Rasim İsmayılovun yaradıcılığı araşdırılır, onun operator və rejissor kimi Azərbaycan kinosunun inkişafında rolu müəyyən edilir. Məqalədə, eyni zamanda, Rasim İsmayılovun istər operator, istərsə də rejissor kimi fərdi sənətkar üslubu, özünəməxsus yozumu barədə fikirlərə yer ayrılmışdır.

Açar sözlər: İncəsənət, kompozisiya, üslub, rakurs, işıq-kölgə sistemi.

Əlisəttar Atakişiyev, Teyyub Axundov, Arif Nərimanbəyov, Xan Babayev və Rasim Ocaqov kimi böyük sənətkarlar Azərbaycan kinosunda peşəkar kinooperator sənəti məktəbinin təməlini qoymuşlar. Respublikanın Əməkdar incəsənət xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, kinooperator Rasim İsmayılovun da peşəkar kinooperator sənəti məktəbinin inkişafında böyük rolu var.

Rasim Rza oğlu İsmayılov 1936-cı il 13 iyulda Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Hələ orta məktəbdə oxuduğu illərdə onun fotoqrafiyaya böyük həvəsi var idi. Eyni zamanda gələcək operatoru aviasiya da özünə çəkirdi.

Orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirdikdən sonra Rasim İsmayılov “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında operator köməkçisi kimi işləməyə başlayır. Kinostudiyanın pavilyonunda işləyə-işləyə kinooperatorluq sənətinin sirlərini öyrənir.

Kinooperator sənətini dərinlən öyrənmək üçün o, Moskva şəhərindəki Ümumittifaq Dövlət Kinematografiya İnstitutuna qəbul olmağı qərar vermişdi. Elə ilk müsabiqədən keçən Rasim İsmayılov 1958-ci ildə kinooperator, professor Boris Volçekin kursuna daxil olur. O, institutu 1962-ci ildə bitirib Bakıya qayıdır və həmin ildən Azərbaycan Televiziyasında işləməyə başlayır. Televiziyada işləyən vaxtlarda Rasim İsmayılov bir neçə sənədli film üzərində çalışır. Onun ilk çəkdiyi qısametrajlı film 1964-cü ildə yazıçı Ənvər Məmmədخانlının ssenarisi əsasında rejissor Zeynəb Kazımovanın lentə aldığı “Dağ meşəsindən keçərkən” bədii filmi oldu.

Rasim İsmayılov operator sənətini seçməyinə baxmayaraq, o, hələ də aviasiyanı, səmanı unutmur və bu istəyin təsiri ilə “Səma ilə görüş” adlı ilk sənədli filmi çəkir. Rasim İsmayılov “Şəhərin ritmləri” və “Səma ilə görüş” filmlərinin həm ssenari müəllifi, həm də rejissor-operatoru idi. Yaradıcılığının ilk illərində çəkdiyi bu filmlər Rasim İsmayılovun bioqrafiyasında əhəmiyyətli rol oynamaqla yanaşı, onun istedadlı bir operator kimi tanınmasına səbəb oldu.

Rejissor Hüseyn Seyidzadə və quruluşçu operator Xan Babayev 1965-ci ildə “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında “Yenilməz batalyon” bədii filminin çəkilişləri-

nə başlamışdı. Çəkiliş zamanı quruluşçu operator Xan Babayev qəflətən ağır xəstələ-nir. Film yarımçıq qalmasın deyə Hüseyn Seyidzadə Xan Babayevin məsləhəti ilə Rasim İsmayılovu filmə dəvət etdi. Xan Babayev kimi təcrübəli operatoru əvəz et-mək gənc Rasim İsmayılov üçün asan olmasa da, o, işin öhdəsindən gələ bildi. Bu-nun üçün Rasim İsmayılov, ilk olaraq, filmin artıq lentə alınmış kadr və səhnələrini nəzərdən keçirib Xan Babayevin sənətkar üslubunu öyrəndi ki, bütövlükdə filmin operator işində fərqlilik olmasın, harmoniya pozulmasın.

İnstitut illərindən yaxın dost olduğu kinorejissor Ramiz Əsgərov 1966-cı ildə Nazim Hikmətin “Romantika” povesti əsasında çekdiyi “Yaşamaq gözəldi, qarda-şım” bədii filminə Rasim İsmayılovu quruluşçu operator kimi dəvət edir. Strukturu-na və məzmununa görə film çox mürəkkəb olsa da, Ramiz Əsgərovla işləmək səmə-rəli nəticə verdi.

Filmdəki hadisələr 1930-cu illər Moskvasının qədim küçələrində baş verir. 1966-cı ildə 30-cu illərin küçə və həyətlərini tapıb çəkmək çox çətin idi. Rasim İsmayılov öz fotoaparatu ilə Moskvanın qədim küçələrini və həyətlərini gəzib dolaşır, köhnə Arbatı və onun memarlıq abidələrinin müxtəlif görüntülərinin şəkillərini çə-kirdi. Bu filmdə də Rasim İsmayılov özünü bacarıqlı kino ustası kimi doğrultdu.

Operator Rasim İsmayılov “Sevinc buxtası” və “Babək” kimi iki bədii film üzə-rində rejissor Eldar Quliyevlə birgə işləmişdir. Hər iki film iki seriyalı idi.

1977-ci ildə “Sevinc buxtası” iki seriyalı bədii filminə Rasim İsmayılov yeni-dən tarixi mövzuya müraciət etməli olur. Film 1920-ci illərin əvvəlində Bakıda baş verən inqilabi hadisələrdən, neft mədənlərinin salınması üçün sahilyanı dəniz sahə-sini qurudulmasından bəhs edir. Operator işi filmdə çox çətin idi. Bu çətinliklərə baxmayaraq Rasim İsmayılovun operator işi uğurlu alındı. Film ekrana çıxandan sonra 1978-ci ildə əsas yaradıcı qrup üzvləri ilə birgə Rasim İsmayılov da Azərbay-can Respublikasının Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür.

Gələcək filmdəki natura obyektlərinin axtarılıb tapılması üçün Rasim İsmayılov qardaşı, quruluşçu rəssam Rafiz İsmayılovla birlikdə əllərində fotoaparat Xəzərin Bakı ətrafındakı sahələrini, köhnə Bakı küçələrini və həyətlərini günlərlə gəzib, foto-təsvirlərini çekirdilər. Quruluşçu rəssam Rafiz İsmayılovun o dövrə aid illər boyu yığıb topladığı arxiv sənədləri, müxtəlif reklamlar indi Rasim İsmayılova gələcək filminin təsvir həllini tapmağa kömək edirdi.

Bir ildən sonra 1979-cu ildə Rasim İsmayılov kinorejissor Eldar Quliyevlə yara-dıcılıq ünsiyyətini davam etdirərək Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu, görkəmli sərkərdə və siyasi xadim Babəkə həsr olunmuş “Babək” bədii filminin çekilişlərinə hazırlaşır.

Kinooperator işinin çətinliyi barədə Rasim İsmayılovun fikirləri də maraqlıdır. Rasim İsmayılov xatirələrində yazırdı: “Operator sənətinin özünəməxsus çətinlikləri mövcuddur. Hər şeydən əvvəl, operator gözəl duyma qabiliyyətinə, geniş dünyagö-rüşünə, güclü istedadla malik olmalıdır. Sənətdə bunlar olmadan heç vaxt müvəffə-qiyyət qazanmaq mümkün deyil. Filmdə hər bir kadrın təsirliliyi, onun bədii imkan-

lərinin lazımı həlli məhz operatorndan asılıdır. Digər tərəfdən isə operator təsviri sənətin sirlərinə yaxından bələd olmalıdır, işıq-kölgə münasibətlərindən yaxşı baş çıxarmalıdır, çünki tamaşaçı filmə operatorun gözü ilə baxır”.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Rasim İsmayılov baş kinooperator kimi Azərbaycan kinosu tarixinə adları qızıl hərflərlə yazılmış, ölkəmizdən çox-çox uzaqlarda tanınan ən yaxşı filmlərin – “Yenilməz batalyon” (X. Babayevlə birgə), “Torpaq. Dəniz. Od. Səma”, “Sevil” (film-opera), “Yeddi oğul istəmə”, “Axırıncı aşırım”, “Gün keçdi”, “Nəsimi”, “Dədə Qorqud”, “Sevinc buxtası”, “Babək” kimi irihəcmli bədii filmlərin quruluşçu operatoru olmuşdur.

Milli kino tarixinə Rasim İsmayılovun adı həm kinooperator, həm də kinorejissor kimi daxil olmuşdur. On üç il ərzində o, yeddi bədii filmə - “İşgüzar səfər”, “Şir evdən getdi”, “Anın quruluşu”, “Asif, Vasif, Ağasif”, “Sizi dünyalar qədər sevirdim”, “Alman klinikasına şəxsi səfər” və “Tələ” kinofilmlərinə rejissor kimi quruluş vermişdir.

Rasim İsmayılovun 1977-ci ildə istehsal olunmuş “Şir evdən getdi” müasir nağıl filmi onun kinorejissorluq sahəsində debütüdür. Musiqili film uşaq aləminin gözəlliyindən, onların xarakterlərindən, uşaqlarla heyvanların dostluğundan bəhs edir. Rasim İsmayılovun dediyinə görə əvvəlcə “Şir evdən getdi” filmi çəkməyi öhdəsinə götürməyə qorxurdu. Çünki ssenaridə nağılla müasir reallıq birləşirdi. Həm də filmin quruluşunda ekssentrika var idi və bu da rejissordan xüsusi bacarıq tələb edirdi.

Müəssisələrinin birində uşaq filmlərindən söhbət düşərkən Rasim İsmayılov demişdir: “Ümumiyyətlə uşaq filmləri çətin janrdır. Öz təcrübəmdən deyə bilərəm ki, uşaqları hər hansı hərəkətə məcbur etmək olmur. Uşaqlarla işləmək üçün xüsusi pedaqoji üsul olmalıdır. Ən vacibi isə odur ki, gərək uşaqları sevəsən və səbirli olasan. Hərdən çəkilişlərdə böyük çətinliklərlə üzləşsəm də, uşaqlarla işləmək mənə zövq verirdi”.

Rasim İsmayılovun yaratdığı filmlərin sınaq çəkilişlərinə 200-dən artıq uşaq gəlirdi. O, uşaqların arasından filmlərin qəhrəmanlarını seçirdi. Onu da qeyd edirəm ki, filmə seçilən uşaqların xarakteri qəhrəmanların xarakteri ilə uyğun olurdu. Filmin baxımlı və təbii alınmasında bunun rolu böyükdür.

1983-cü ildə çəkilişinə başladığı “Asif, Vasif, Ağasif” filmindəki hadisələrin süjeti İsmayılovlar ailəsində baş verənlərdən götürülüb. Obrazlar həqiqətən də Rasim müəllimin və onun qardaşlarının xarakteri ilə eyni idi. Asif isə Rasim müəllimin prototipi idi. Filmin ssenarisini Rasim müəllimin həyat yoldaşı, jurnalist Nadejda İsmayılova yazmışdı.

Bu filmin, ümumiyyətlə, maraqlı tarixçəsi var. 1969-cu ildə “Lenfilm” kinostudiyasının yaradıcı heyəti Bakıda “Mənim xeyirxah atam” bədii filmi çəkərkən məlum oldu ki, bu film İsmayılovlar ailəsinə həsr olunmuşdur. Burada müharibədən əvvəl Bakı həyətlərinin birinin sakinləri haqqında söhbət gedir.

Filmin ssenari müəllifi Viktor Qolyavkin özü bakılı olduğuna, bu şəhəri və onun sakinlərini yaxşı tanıdığına görə gördüyü hadisələri qələmə almışdı. İsmayılovlar

ailəsi məhz onun qonşuları idi. Əli dayını Rafiq Əzimov, Fatma xalanı isə Əminə Yusifqızı oynayırdı. Məhz elə bu filmdən sonra İsmayılovlar ailəsi haqqında ikinci dəfə “Asif, Vasif, Ağasif” filmi lentə alındı. Bu dəfə rejissor işi Rasim İsmayılova həvalə olunmuşdu.

Filmə uşaqları gün ərzində iki saatdan artıq çəkmək olmurdu. Onlar tez yorulurdular. Buna görə də, çəkilişlər zamanı kinostudiyanın otaqlarından birini uşaq bağçası etmişdilər. Orada çarpayı, oyuncaqlar, bir sözlə, uşaqların istirahəti üçün hər şey var idi. Uşaqlar iki saatlıq çəkilişdən sonra dincəldilər və bir neçə saatdan sonra yenidən çəkilişlər davam edirdi.

İstər “Şir evdən getdi”, “Anın quruluşu”, istərsə də “Asif, Vasif, Ağasif” və digər bütün filmlər “Sizi dünyalar qədər sevirdim” bədii filminə gedən yolda baş məşq idi. Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, general Həzi Aslanovun həyat və döyüş yolundan bəhs edən “Sizi dünyalar qədər sevirdim” filmi qəhrəmanın ömrünün son günlərini ekranda canlandırır. Bu film kinostudiyanın yaradıcılıq uğuru kimi qiymətləndirilmiş, çoxmillətli sovet kinematografiyası ustalarının ən yaxşı işlərinin siyahısına daxil edilmiş və filmə ümumittifaq baxışı keçirilmişdir.

Rasim İsmayılovun 1988-ci ildə lentə aldığı “Alman klinikasına şəxsi səfər” filmində isə Genuya konfransının açılışı ərəfəsində gənc Azərbaycan çekistlərinin təxribatçılıq əməliyyatının qarşısını necə almalarından bəhs olunur.

Rasim İsmayılov müsahibələrinin birində deyir: Hər rejissorun öz dəst-xətti olmalıdır. Məsələn, Rasim Ocaqov öz aktyorları ilə, yəni həmişə təmasda olduğu aktyor ansamblı ilə işləməyə üstünlük verir. Mənsə məsələyə başqa aspektdən yanaşıram. Çalışıram ki, tanınmış aktyorlarla yox, kinoda öz sözünü deməmiş, hələ tanınmayan sənətçilərlə işləyim. Həzi Aslanov kimi mürəkkəb bir obrazı da bu səbəbdən sənətdə ilk addımlarını atan gənc aktyor Ramiz Novruzova həvalə etdim. Elə Fəxrəddin Manafovun da kinodakı debütü mənim “İşgüzar səfər” filmimdə olub. “Anın quruluşu” filmində baş rolu Məmməd Məmmədov adlı bir nəfərə etibar etmişdim. Həmişə istəmişəm ki, tamaşaçı mənim filmimə baxanda hansısa başqa filmi xatırlayıb o hisslərin təsirinə düşməsin. Ramiz Novruzovu görürsə, bilsin ki, Həzi Aslanov elə belə olub. Bu iş üslubunun maraqlı cəhətləri olduğu kimi çətinlikləri də olub. O rolu Novruzova vermək üçün o qədər mübarizə aparmalı olmuşam ki...”

Rejissor kimi Rasim İsmayılovun 1990-cı ildə quruluş verdiyi sonuncu filmi “Tələ” adlanır. N.İsmayılovanın ssenarisi əsasında yaratdığı “Tələ” macəra filmi Qarabağda baş verən məlum hadisələri ekranda canlandırır. Burada gənclərin həyatından bəhs edilir.

Bədii filmə imkan olmayan vaxtlarda Rasim İsmayılov çox sayda sənədli filmlər çəkdi. “Sovet Azərbaycanı”, “İmadəddin Nəsimi”, “Nabran”, “Fransa qəhrəmanı”, “Səs”, “Azərbaycan Odlar ölkəsi”, “Labirint”, “Dədə Qorqud dünyası”, “Laçın dağlarında cingilti” kimi filmlər elə həmin imkansızlıq dönməsində lentə alınmış nümunələrdir. Sənətkarın “Mozalan” satirik kinojurnalı üçün çəkdiyi süjetlər də diqqətdən yayınmamalıdır.

Rasim İsmayılov müxtəlif illərdə Azərbaycan televiziyası ilə də əməkdaşlıq etmişdir. Nəticədə rejissor uşaqlar üçün bir neçə cizgi filmi çəkmişdir: 1965-ci ildə “Danışan işıqlar”, 1969-cu ildə “Qırmızılar, qaralar və başqaları”, 1978-ci ildə isə “Möcüzəli ada”. Rasim İsmayılov üçüncü filmin həm də ssenari müəllifidir.

Rasim İsmayılov özünü bir rejissor kimi sənədli filmlərin istehsalında da sınamışdır. Onun çekdiyi “Səma ilə görüş”, “Şəhərin ritmləri”, “İki nəfər”, “Adalar”, “Nabran”, “Bakı-Sarayevə”, “Yunanıstan dialoqları” adlı filmlər bir çox kinofestivallarda nümayiş etdirilmiş və mükafatlara layiq görülmüşdür.

Rasim İsmayılov quruluşçu rejissor kimi çekdiyi filmlərdə Azərbaycan kinosu üçün yeni aktyorların axtarılıb tapılmasına böyük əmək sərf etmişdir. Onlardan Elxan Cəfərovun (“Şir evdən getdi”), Tamilla Quliyevanın və Vüqar Mədətovun (“Tələ”), Ramiz Novruzovun (“Sizi dünyalar qədər sevirdim”, “Alman klinikasına şəxsi səfər”), Fəxrəddin Manafovun (“İşgüzar səfər”), Məmməd Məmmədovun (“Asif, Vasif, Ağasif”, “Anın quruluşu”) adlarını çəkmək olar.

Bütün ömrünü kino istehsalına həsr edən Rasim İsmayılov asudə vaxtlarını sevimli kitablarına, səyahətlərə, təsviri incəsənətə sərf edirdi. London, Meksiko, Belqrad, Roma, Berlin, Dəməşq, Sarayevə, Nyu-York, Paris, İraq şəhərlərində olarkən o, günlərlə incəsənət və tarix muzeylərini gəzib, oradakı sənət əsərləri ilə tanış olurdu. Lazım gələndə kinoçəkiliş aparatından və ya fotoaparatdan istifadə edir, vacib olan sənədləri lentə alırdı.

Rejissorun çəkilişlərinə başladığı sonuncu filminin adı “Milyonçu” idi. Film Azərbaycanın ilk mesenatı Hacı Zeynalabdin Tağıyevə həsr olunmuşdu. Təəssüf, maliyyə çatışmazlığı üzündən filmin çəkilişləri dayandırıldı. "Milyonçu"nun hazırlığına və ilk çəkilişlərinə üç ildən artıq vaxt sərf etmiş Rasim İsmayılov bu yaradıcılıq durğunluğuna dözə bilməyib böyük kinonu tərk etdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aydın Kazımsadə “Azərbaycan Kinematografçıları” Bakı 2013-cü il səh. 111
2. Aydın Kazımsadə “Azərbaycan Kino Sənaməsi” 1-ci cild 2020-ci il səh.185, səh.229
3. Azərbaycan Kinosu Ensiklopedik lüğət Bakı “Elm və təhsil”, 2017-ci il səh.222

Низами Заур оглу Курбанов ТВОРЧЕСТВО КИНОРЕЖЕССЕРА РАСИМА ИСМАЙЛОВА

Резюме: Статья посвящена творчеству Заслуженного деятеля искусств, лауреата Государственной премии Азербайджана кинооператора и кинорежиссера Расима Исмаилова. Идеино-художественный поиск, своеобразное режиссерское видение, творческий подчёрк кинооператора и кинорежиссера Расима Исмаилова широко анализируется в статье.

Ключевые слова: искусство, композиция, метод, ракурс, свето-теневая система, кинооператор, кинорежиссер.

Nizami Zaur oghlu Gurbanov

THE FILM DIRECTOR RASIM ISMAILOV'S CREATIVITY

Summary: The Honored Artist, Laureate of the State Award, and Film Director Rasim

Ismayilov's activities were researched in this article. The information was detailed about literary searches, stylistics, and unique directing of prominent filmmaker Rasim Ismailov in this article.

Key words: Art Composition, Stylistics, Opinion, light-shadow system.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.09.2023